

PARLAGI SAS VÉDELEMI MUNKACSOPORT 2003. ÉVI JELENTÉSE

Összeállította:

Horváth Márton, Bagyura János, Demeter Iván, Fatér Imre és Kovács András

A Munkacsoport 2003. évi munkáját az Európai Unió LIFE Nature programja (*LIFE2002NAT/H/8627*) és a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium támogatta

Együttműködő partnereink:

A Munkacsoport munkájában résztvevő személyek, intézmények

A Magyar Parlagi Sas Védelmi Munkacsoport munkáját a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület Ragadozómadár-védelmi Szakosztálya koordinálja, szorosan együttműködve a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Természetvédelmi Hivatalával, valamint az illetékes nemzeti park igazgatóságokkal (BNP, HNP, DINP, ANP, KMNP, FHNP, BFNP).

A terepi adatgyűjtésben a következő személyek vettek részt a 2003-as év során: *Bagyura János, Bartha Csaba, Bedő Péter, Béres István, Bezeczky Árpád, Boldogh Sándor, Borbáth Péter, Csonka Péter, Czikora János, Darányi László, Demeter Iván, Domboróczky Gábor, Dudás Miklós, Fatér Imre, Firmánszky Gábor, Fodor István, Forgách Balázs, Harmos Krisztián, Horváth Márton, Kazi Róbert, Kazsu Attila, Kleszó András, Kovács András, Kovács Béla, Lóránt Miklós, Losonczy László, Majercsák Bertalan, Petrovics Zoltán, Pongrácz Ádám, Puskás László, Rózsa Dávid, Seres Nándor, Serfőző József, Solti Béla, Suta Sándor, Szegedi Zsolt, Széll Antal, Szitta Tamás, Tar János, Tóth Imre, Tóth László, Urbán László, Vácz Miklós, Ványi Róbert, Varga Zsolt, Viszló Levente és Zalai Tamás.*

A program hazai szabályozásoknak megfelelő könyvelését *Horváth Zsolt, Kovács Imréné* és *Trautmann Tamás* végezte.

A parlagi sas védelmi programot kiegészítő egyedi azonosításra irányuló genetikai vizsgálatokat az Országos Gyógyintézeti Központ, Hematológiai és Immunológiai Intézetének Molekuláris Biológiai Laboratóriumában végezték (*Kalmár Lajos, Horváth Márton* és *Vili Nóra*).

2002-ben az Európai Unió LIFE-Nature elnevezésű természetvédelmi keretéből jelentős anyagi támogatást nyert el az MME Parlagi Sas Védelmi Munkacsoportja a faj középtávú védelmi programjához (**LIFE2002NAT/H/8627**).

A program célja:

Hosszútávon megőrizni a parlagi sas kárpát-medencei populációját, illetve elősegíteni a faj további terjeszkedését a produktivitás növelésén és a mortalitás csökkentésén keresztül.

A program időtartama:

2002. október 1. – 2005. december 31.

Parlagi sas védelem a Kárpát-medencében (*LIFE2002NAT/H/8627*)

A program 15 akcióból áll, melyek eddigi eredményei röviden a következőkben olvasható.

A.1 Élőhely minőség értékelése az emberi földhasználat alapján, valamint élőhely-kezelési javaslatok kidolgozása (akciófelelős: Kovács András)

Célkitűzések: A földhasználati jellemzőket és a veszélyeztető tényezőket (középfeszültségű távvezetékek, infrastruktúra, stb.) tartalmazó, 1:25'000 léptékű térképi adatbázis készítése térinformatikai (GIS) technológia és távérzékelés (műholdfelvételek) alkalmazásával négy (optimális és szuboptimális, illetve hegyvidéki és síkvidéki) területen Északkelet-Magyarországon. Élőhely-preferencia vizsgálata a rádiós nyomkövetés eredményeinek felhasználásával (ld. D.2). A magterületeken (táplálkozó- és fészkelő-területek) az élőhely-mintázat és a négy fő táplálékállat állomány-sűrűségének meghatározása. A jelenlegi társadalmi-gazdasági helyzet vizsgálata, „sasbarát” kezelési alternatívák értékelése a parlagi sas előfordulási területein. A magterületek fenntartható használatára vonatkozó irányelvek kidolgozása, és ezek publikálása magyar és angol nyelven. Az irányelvek terjesztése a különböző érdekcsoportok felé.

Eddigi eredmények: Az élőhely preferencia vizsgálatok számára térképi és adatállományokat hoztunk létre Földrajzi Információs Rendszerben (GIS), amely a többi tevékenység elemzéséhez is nagy segítséget nyújt. A veszélyeztető tényezők térképezése során eddig kb. 635 km középfeszültségű vezeték szakaszt azonosítottunk és jelöltünk be 1-10 000 térképen. A faj élőhelyi igényeinek vizsgálatához két mintaterületen és 17 további fészkelőhelyen mintegy 215 km²-en végeztünk földhasználati térképezést szintén 1-10 000 léptékben. Az említett két mintaterületen egyidejűleg zsákmányállat (ürge, mezei nyúl, fácán) állománybecslés is történt.

A.2 A szigetelőoszlopok belső szabályzatának módosítását megcélzó szakanyag elkészítése az áramszolgáltatók számára (akciófelelős: Demeter Iván)

Célkitűzések: A külföldön alkalmazott madárbarát oszlopok tervezésének tanulmányozása, értékelése. Az elektromos berendezések módosításának hazai elősegítése gazdaságilag is elfogadható alternatívák bemutatásával.

Eddigi eredmények: Két találkozóra került sor az ELMŰ-ÉMÁSZ vezetőségével. Ezeken a találkozókön a közép feszültségű légvezetékek okozta madárpusztulások hosszútávú megoldásának lehetőségeiről beszéltünk. A gazdaságilag is elfogadható megoldások kidolgozásához további együttműködés szükséges. Sikerült továbbá számos ország (pl. Németország, Dél-Afrika, USA) szakembereinek e téren szerzett tapasztalatairól információt gyűjteni, amely segítségünkre lesz a hazai szakanyag elkészítésekor.

C.1 A legalább két költő parlagi sas párt eltartó területek Különleges Madárvédelmi Terület (SPA) státuszának biztosítása (akciófelelős: Kovács András)

Célkitűzések: Legalább két parlagi sas költőpárt eltartó területek jogi védelmi helyzetének értékelése. Jelentés készítése az illetékes természetvédelmi hatóság számára azokról az érintett területekről, amelyeket eddig nem javasoltak SPA státusra.

Eddigi eredmények: A párok 2003-as elhelyezkedését digitális térképen (GIS) ábrázoltuk. Ezt összevetettük a BNPI és a MME által javasolt SPA területek határaival. A BNPI működési területének esetében a 44 aktív fészekből 9 (20%) kívül esik a javasolt SPA területek határain.

D.1 Az ismert és a potenciális költő területek monitorozása (akciófelelős: Horváth Márton)

Célkitűzések: A költési szezon legelején az összes aktív fészek megkeresése a 65 potenciális költőterületen, valamint ezek rendszeres ellenőrzése a kirepülésig (6 alkalom/év). A fiókák meggyűrűzése színes gyűrűkkel, valamint hagyományos alumínium gyűrűkkel. A táplálékmaradványok összegyűjtése a fészkek és a kiülő helyek alól. Sürgős védelmi beavatkozások elvégzése (pl. kiesett fióka visszahelyezése a fészekbe).

Eddigi eredmények: Létrehoztunk egy adatbázist, valamint 6 ezzel kompatibilis adatlapot, melyek segítségével gyűjtjük a monitoring során kapott információkat. Kapcsolatba léptünk

az általunk ismert személyekkel, akik a fajjal terepen foglalkoznak. Az ország területén található valamennyi ismert parlagi sas fészekhez kijelöltünk felelősöket, akik koordinálják és összegyűjtik az adott párról az információkat, valamint kapcsolatba lépnek a helyi érdekcsoportokkal. A megfigyelő hálózatnak köszönhetően szinte valamennyi párról minimum havi rendszerességgel rendelkezünk adatokkal, így minden eddiginél pontosabb képet kaptunk a faj hazai helyzetéről, illetve a költési siker alakulásáról (ld. Melléklet). Összesen 80 potenciális parlagi sas territóriumot ellenőriztünk a 2003-as évben, melyből 67-ben sikerült párban megfigyelniünk madarakat, míg további 3 revierben magányos madarokat láttunk csak. A síkvidéki párok térhódítása tovább folytatódott, idén már a 63 ismert aktív fészekből 40 volt síkvidéken és "csak" 23 hegyvidéken. A legtöbb fészekalj pusztulását tojásos korban figyeltük meg (13 pár), melyek szinte kizárólag síkvidéken voltak (12 pár). , 16 tojás maradványait találtuk meg, melyből 6-ot tudtunk vizsgálatra a SZIE Állatorvos-tudományi Karára adni. Sikeres fészkekből további 2 bezápult tojást sikerült begyűjtenünk, melyeket jelenleg szintén a SZIE ÁOK-n vizsgálják. 6 fióka pusztult el ismeretlen okból a fészekben, melyből 2 egyfiókás meghiusult költés volt, valamint 4 párnál 2 fiókás fészekaljból az egyik fióka pusztult el. Összesen a 43 sikeres fészekből 69 fióka repült ki. 2 fiókát közvetlenül kirepülés után vonat ütött el. A fészekellenőrzések alkalmával összegyűjtöttük a táplálékmaradványokat (jelenleg Solti Béla határozza), valamint a vedlett tollakat egyedi genetikai azonosításhoz (jelenleg vizsgálat alatt a Hematológiai és Immunológiai Intézetben). Összesen 31 fiókát gyűrűztünk meg hagyományos gyűrűvel. A hegyvidéki fiókák bal lábára, valamint a síkvidéki fiókák jobb lábára fehér színű gyűrűk is kerültek.

D.2 Hagyományos (VHF) rádiós nyomkövetés végrehajtása a madarak élőhely-használatának vizsgálatához (akciófelelős: Demeter Iván)

Célkitűzések: Tréning szervezése a rádiós nyomkövetés gyakorlati használatáról egy külső konzultáns által. 8 fióka és 4 szülő madár megjelölése rádióadóval, hátzissák típusú rögzítéssel. A megjelölt madarak rendszeres nyomon követése a projekt időtartama alatt, adatgyűjtés a madarak területhasználatáról.

Eddigi eredmények: Két kifejlett fiókára került rádiós jeladó, júliusban, egy mátrai, illetve egy dél-hevesi fészekben. Mindkét fiatal madarat rendszeresen nyomonkövetjük a vevőkészülékek segítségével, és mind a két madár jól van. A dél-hevesi fióka szeptember közepén vált

függetlenné a szüleitől, és Besenyőtelek térségében telepedett meg (ott éjszakázik), mintegy 25 km-re a fészektől. Napközben nagy területeket kóborol be. Külön érdekesség, hogy ez a fióka harmadikként, több mint tíz nappal a két fészektestvérét követően repült ki a fészekből – láthatóan jó túlélési esélyekkel. A mátrai fióka még a szüleivel van, és már nagyon sok hasznos információval „szolgált” az öreg madarak territóriumát illetően is (amiről korábban semmi információnk nem volt).

D.3 Múholdas nyomkövetés végrehajtása az időszakos megtelepedési helyek és a vándorlási útvonalak megismerése céljából (akciófelelős: Kovács András)

Célkitűzések: Tréning szervezése a múholdas nyomkövetés gyakorlati használatáról egy külső konzultáns által. Múholdas adók felhelyezése hátizsák típusú rögzítéssel 10 fiókára. A madarak lokalizálása múholdak segítségével 5 naponként két éven keresztül.

Eddigi eredmények: Kiterjedt információgyűjtés után tesztelés céljából két adót vásároltunk. Két fióka jelölése történt meg a Hevesi-síkon és a Borsodi-mezőségben. Az egyik fióka kirepülés után közvetlenül (valószínűleg az erős szél hatására) Erdélyen keresztül a Szerbiába mozdult, ahol adatai 2003. szeptember 9. óta ugyanarról a területről érkeznek. Feltételezhetően a madár vagy elpusztult, vagy leesett róla az adó. A madár és az adó megkeresésére utat szerveztünk (2003. október 2-3.), melyen 7 tagtársunk és egy szerb kolléga vett részt, de sem az adót sem a madarat nem sikerült megtalálnunk (találtunk viszont egy szerb kollégák számára új rétisas fészket és összesen hét rétisast figyeltünk meg a térségben). A másik fióka jelenleg (2003. október 20.) még a költőterület közvetlen környezetében tartózkodik.

D.4 Megfigyelő-hálózat létrehozása az időszakos megtelepedési helyeken a veszélyeztető tényezők csökkentése céljából (akciófelelős: Horváth Márton)

Célkitűzések: Tapasztalt terepi ornitológusokból álló megfigyelő-hálózat létrehozása a feltételezett és az ismert (ld. D.3) időszakos megtelepedési területek monitorozása céljából. Az egyedileg jelölt fiatal és átszíneződő madarak nyomon követése. A megfigyeléseket tartalmazó adatbázis felépítése és folyamatos újítása.

Eddigi eredmények: A már korábban említett monitoring adatbázisban gyűjtjük a nem költő

madarakra vonatkozó megfigyeléseket is. Az eddig összegyűjtött adatok alapján két térség számít kiemelkedően fontosnak a fiatal madarak ideiglenes megtelepedése szempontjából, melyek Békés megyében és Heves megye délkeleti részén találhatóak. Ezen területek folyamatos monitorozására a helyi kollégákkal a közeljövőben fogunk rendszert kidolgozni. A Kelet-Szlovákiában 2000 óta és Kelet-Magyarországon 2002 óta folyó színes gyűrűzési programnak köszönhetően már több adatunk van gyűrűzött fiatal madarak előfordulásáról elsősorban a két említett területen.

D.5 A legveszélyesebb elektromos tartóoszlopok behatárolása és szigetelése (akciófelelős: Demeter Iván)

Célkitűzések: A veszélyes középvezettségű oszlopsorok behatárolása és az esetleges pusztulások detektálása a költő- (ld. *D.1*) és az időszakos megtelepedési területeken (ld. *D.3*, *D.4*). A legveszélyesebb oszlopok szigetelése a helyi áramszolgáltató vállalatokkal együttműködve.

Eddigi eredmények: A programhoz szükséges önrész elsősorban ezen akció keretein belül kerül felhasználásra. Az önrész kifizetésével kapcsolatos változások miatt a szigetelések nagy ütemben meg nem kezdődhettek meg. A szigetelőpapucskok elkészíttetése folyamatban van. A veszélyes oszlopok felmérését tavaly télen kezdtük el, mely munka során számos áramütött védett madarat találtunk, de szerencsére parlagi sas nem volt közöttük.

D.6 Műfészkek építése és a nem stabil fészkek megerősítése (akciófelelős: Demeter Iván)

Célkitűzések: Műfészkek kihelyezése azokban a territóriumokban, ahol nincs biztonságos fészkelőhely. A leborulással veszélyeztetett fészkek azonosítása és megerősítése.

Eddigi eredmények: Tíz új műfészket helyeztünk ki parlagi sas élőhelyeken és számos régi műfészket újíttunk fel. 2003-ban 5 parlagi sas pár költött mesterséges fészkekben.

D.7 Emberi zavarás korlátozása és a veszélyeztetett fészkek őrzése (akciófelelős: Demeter Iván)

Célkitűzések: Az emberi zavarással veszélyeztetett fészkek meghatározása a költési szezon elején (ld. D.1). A költés sikerét veszélyeztető emberi tevékenység korlátozása a fészkek környékén az illetékes természetvédelmi hatóságok segítségével. A leginkább veszélyeztetett fészkek folyamatos őrzése a költési szezonban.

Eddigi eredmények: A zavarások korlátozásával kapcsolatosan a mi feladatunk a fészkek helyének, illetve a potenciális veszélyforrásoknak a jelentése az illetékes nemzeti park igazgatóságok felé. 2003-ban a BNP területén egy méhészt tevékenységével kapcsolatban merült fel probléma, a BNP időbeli korlátozással élt (pergetés későbbre halasztása). Egy másik síkvidéki fészknél őrzést szerveztünk (2002-ben ennek a sas párnak a fészket lefűrészelték), önkéntesek bevonásával. A pár sikeresen repített két fiókát. Egy harmadik fészket folyamatos figyeltünk a fiókanevelés utolsó stádiumában ipari kamera rendszer segítségével. Ebből a fészekből egy fióka repült ki.

E.1 Ismeretterjesztő kiadványok készítése az érdekcsoportok és a nagyközönség számára (akciófelelős: Demeter Iván)

Célkitűzések: Ismeretterjesztő kiadványok készítése a különböző érdekcsoportok számára (erdészek, mezőgazdászok, vadászok, turisták). A kiadványok terjesztése postai úton, személyes találkozások alkalmával, az Internet segítségével, valamint a nyilvános fórumokon (ld. E.3).

Eddigi eredmények: Folyamatban van a 10 db projekt-ismertető tábla elkészítése (EU követelmény). Ezek autópálya-parkolóban való elhelyezésére (4 db, az M3 mentén) engedélyt kaptunk az Állami Autópálya Kezelő Rt.-től. A projekt-honlap elkészítésén az utolsó simítások folynak, a honlap regisztrált domain neve: www.imperialeagle.hu.

E.2 Szakanyagok készítése illetve prezentálása a média számára (akciófelelős: Horváth Márton)

Célkitűzések: Sajtótájékoztatók szervezése, szakmai ismertetőik és ismeretterjesztő cikkek elkészítése a média számára. Rádió és TV riportok adása.

Eddigi eredmények: A program során eddig három médiakampányt szerveztünk. (1) A program kezdetén (2002.11.26) egy fiatal madár repatriálása kapcsán sajtótájékoztatót szerveztünk Tepély-pusztán (Heves megye). (2) 2003 nyarán (2003.08.24) sajtókampányt indítottunk a középvezettségű elektromos tartóoszlopokon áramütést szenvedett madarokról. (3) Legutóbb a parlagi sasok műholdas nyomkövetése kapcsán indítottunk sajtókampányt (2003.10.10). Mindhárom alkalommal a programról több országos és számos helyi TV, rádió és újság beszámolt. A két műholdas adóval felszerelt madarat Magyarország leghallgatottabb rádióműsorának két műsorvezetőjéről neveztük el, így a műsorban riportot adtunk, valamint a jövőben többször is jelentkezni fogunk a műsorban.

E.3 Munkaértekezletek szervezése a természetvédelem képviselői számára és nyilvános fórumok rendezése a különböző érdekcsoportok részére (akciófelelős: Kovács András)

Célkitűzések: Nyilvános fórumok rendezése a különböző érdekcsoportok számára (erdészek, mezőgazdászok, vadásztársaságok, turisták, utazási irodák, elektromos vállalatok, természetvédelmi hatóságok, döntéshozók, kutatók, helyi és országos civil szervezetek). A projekt bemutatása nemzetközi konferenciákon. Belső munkaértekezletek rendezése a projektben dolgozók számára, melyre hivatalosak az illetékes nemzeti parkok és a Természetvédelmi Hivatal képviselői is, a munka összehangolása céljából. „Projekt-előkészítő találkozókra” az érdekcsoportokkal 2003 első három hónapjában kerül sor, amelyek alkalmával a projekt céljai kerülnek bemutatásra. „Projekt-értékelő megbeszélésekre” az érdekcsoportokkal a projekt utolsó három hónapjában kerül sor, amelyek alkalmával a projekt eredményei kerülnek bemutatásra.

Eddigi eredmények: Kérdőívet szerkesztettünk a projektben résztvevők számára a humán eredetű veszélyforrások jelentőségének célcsoportonkénti becslése érdekében. Előadásokat tartottunk (7 érdekcsoport, kb. 600 fő részére), illetve kapcsolatfelvétel történt több célcsoport képviselőivel.

F.1 Projekt-működtetés és a projekt előrehaladásának monitoringja (akciófelelős: Horváth Márton)

Célkitűzések: Egy főállású projekt-menedzser kinevezése a projekt teljes időtartamára. A projekt-menedzser koordinálja majd a projektben résztvevő személyek munkáját, és kapcsolatot tart az Európai Bizottsággal.

Eddigi eredmények: Projekt-menedzsert neveztünk ki, aki a program általános koordinálását végzi. Részletes munkaköri leírást készítettünk, amelyben meghatároztuk a programban résztvevő alkalmazottak feladatait, felelősségüket és jogait. A program beindulását követően találkozókat szerveztünk a fajjal foglalkozó szakemberek számára. Felvettük a kapcsolatot valamennyi érintett nemzeti parkkal (BNP, HNP, KMNP, ANP, DINP, FHNP, BFNP) és megtárgyaltuk az együttműködés lehetőségeit. Két nemzeti parkkal (BNP, HNP) együttműködési szerződést kötöttünk. Elkészítettük az első előrehaladási jelentésünket az Európai Bizottság számára. A program előrehaladását az Európai Bizottság szakemberei évenként leellenőrzik. Ezidáig két alkalommal (2002 és 2003) látogatták meg programunkat és mindkét alkalommal elégedettek voltak a program alakulásával. A LIFE programok önrészával kapcsolatban tárgyaltunk a Természetvédelmi Hivatallal, valamint levelet írtunk a Környezetvédelmi és Vízügyi Miniszternek, melynek eredményeként az önrész első részletét megkaptuk.

F.2 Könyvelés és könyvvizsgálás (akciófelelős: Horváth Zsolt és Horváth Márton)

Célkitűzések: A könyvelést az MME saját adminisztratív stábjá fogja végezni. A pénzügyi auditálást (könyvvizsgálást) egy az EU gyakorlatában is jártas külső cég fogja végezni.

Eddigi eredmények: A program költségeinek hazai szabályoknak megfelelő könyvelést az MME Titkársága naprakészen végzi. Az EU LIFE-Nature program adminisztratív előírásainak megfelelően a LIFE költségkategóriák és akciók szerinti pénzügyi nyilvántartást a projekt-menedzser végzi.

MELLÉKLET: Parlagi sas költési eredmények Magyarországon 2003-ban:

Év	Becsült állomány	Megfigyelt párok	Fészek-foglaló párok	Kotló párok	Fióka-nevelő párok	Fióka-repítő párok	Kirepült fiókák száma	Kirepült fiókák eloszlása	Átlagos siker 1 (kirepült fióka / fészekfoglaló párok)	Átlagos siker 2 (kirepült fióka / fiókarepítő párok)
2001	55-60		54			37	63	16x1, 16x2, 5x3	1,16	1,70
2002	61-65		54			38	63	19x1, 13x2, 6x3	1,16	1,66
2003	70-80	67	63	58	45	43	69	22x1, 16x2, 5x3	1,10	1,60

Eloszlás élőhely alapján:

Hegy	27-32	26	23	21	20	18	26	12x1, 4x2, 2x3	1,13	1,44
Sík	43-48	41	40	37	25	25	43	10x1, 12x2, 3x3	1,07	1,72